

Κάσος στολίδι του Αιγαίου

Στο τέρμα της άγονης
γραμμής ένας βράχος
αλίκτυπος, όλος θυμάρι
κι άρμη

ΚΕΙΜΕΝΟ:
Αντιγόνη Σδρόλια

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ:
Άννα Καλαϊτζή

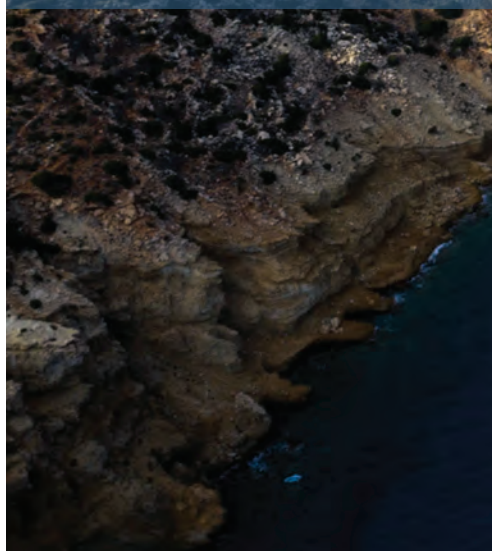
Ήθελα να 'μουν ουρανός, Θεέ μου, σ' αυτή την πλάση
να μην αφήσω σύννεφο, Κάσο, να σε σκεπάσει!

Στην Κάσο βρεθήκαμε μετά από 15 ώρες νυχτερινό ταξίδι από Πειραιά. Λίγοι ήταν οι επιβάτες που αποβιβάστηκαν μαζί μας, καθώς η Κάσος είναι ένας σχετικά άγνωστος προορισμός. Επισκεφτήκαμε το νησί που εξακολουθεί να εκφράζεται με μαντινάδες, οπότε οι μαντινάδες θα είναι το υφάδι και το στημόνι αυτού του άρθρου.

Η Κάσος μες στο πέλαγος μόνη της αρμενίζει,
κι όποιος περνά τον χαιρετά, κι ας μην τονε γνωρίζει.

Περιήγηση

Αρώματα από
θυμάρι, ακατοίκητα
νησάκια, παρθένες
παραλίες, γνήσια
φιλοξενία.
Μαντινάδες
και δοξάρι με
ασημοκούδουνα,
γεύσεις που σε
κάνουν να νιώθεις
φυσικός άνθρωπος,
τοπίο άγριο που
αποδεικνύει
το πείσμα του
ανθρώπινου
κάρατου.
Ανέγγιχτη από
τον πανδαράτορα
χρόνο, με έθιμα
του παρελθόντος
που παραμένουν
ζωντανά, η Κάσος
είναι ιδανική για
διακοπές που
θυμίζουν ελληνικό
καλοκαίρι άλλων
εποχών.

Το ξωκλήσι της Υπαπαντής, το μόνο ζωντανό και χρωματιστό, ανάμεσα σε ίχνη του δραστήριου παρελθόντος

Βράχοι σπαρμένοι στο πέλαγος κάτω από το ελληνικό φως του Αιγαίου

Η Κάσος είναι το νοτιότερο από τα Δωδεκάνησα, ανάμεσα στην Κρήτη και στην Κάρπαθο. Νησί μικρό, με έκταση μόλις 66,4 τ.χλμ. και μήκος ακτών 59 χλμ. Γύρω του τα Κασονήσια, οι «Κασίων νήσοι» της αρχαιότητας. «Πάνω Γη» λέγεται η ενδοχώρα στο οροπέδιο Άργος, «Κάτω Γη» τα χωριά, «Μέσα ή Πέρα Γη» είναι η γη όπου δεσπόζουν τα μαντριά, τα λεγόμενα μιτάτα των κτηνοτρόφων. Μικρό το νησί, μεγάλα τα πελάγη που δώσαν ραντεβού γύρω του: το Καρπάθιο, το Αιγυπτιακό, το Λιβυκό και το Κρητικό. Έτσι που το κύμα των τεσσάρων πελάγων σμίλεψε το βραχώδες σώμα της Κάσου, αλλά και των ανθρώπων της, καθώς

πάντα ο τόπος καθορίζει τους κατοίκους. Νησιώτες, ναυτικοί, караβοκύρηδες, ακόμη και πειρατές, σκληραγωγημένοι, αλατοκαλυμμένοι, τρίβεις το δέρμα τους και βγαίνει αλμύρα. Από πάντα. Από την Τρωική εκστρατεία ακόμη. Μάρτυς μας αδιάψευστος ο Όμηρος, καθώς στον *Νεών κατάλογον της Ιλιάδας* (Β, 676-680) αναφέρονται τα τριάντα πλοία με νησιώτικο πλήρωμα, ανάμεσά τους και Κασιώτες, που πήραν μέρος στην Τρωική εκστρατεία.

Οἱ δ' ἄρα Νίσυρόν τ' εἶχον Κράπαθόν τε Κάσον τε
...τῶν αὐ Φεΐδιπός τε καὶ Ἄντιφος ἡγησάσθη,
...τοῖς δὲ τριήκοντα γλαφυραὶ νέες ἐστιχόωντο.

Μιτάτο παντός καιρού,
ανθεκτικό στον
πανδαμάτορα χρόνο

Τους άνδρες απ' την Νισυρον,
την Κάρπαθον, την Κάσον,
...εδιοικούσε ο Φείδιππος και ο
Άντιφος·
κι είχαν τριάντα βαθουλά κατόπι
τους καράβια.

Άνυδρος ο τόπος κι άγριος.
Το ψηλότερο φυτό είναι το
θυμάρι. Θυμίζει τους στίχους
του ποιητή της Ρωμιοσύνης.
Δεν υπάρχει νερό, μονάχα
φως.

Έτουτο τὸ τοπίο είναι σκληρὸ
σὰν τὴ σιωπὴ,
σφήγει στὸν κόρφο του τὰ
πυρωμένα του λιθάρια,
σφήγει στὸ φῶς τὶς ὀρφανὲς ἐλιές
του καὶ τ' ἀμπέλια του,
σφήγει τὰ δόντια. Δὲν ὑπάρχει
νερό. Μονάχα φῶς.
(Ρίτσος, «Ρωμιοσύνη»)

Ξερολιθιές, που δαμάζουν
το τοπίο, αναβαστοί και
σκαλωσιές, πραγματικά
έργα τέχνης, ταπεινά κι
ανθρώπινα, καμωμένα
από την ανάγκη. Είναι
ευθύγραμμες μαστιγώσεις
του τοπίου, τιθάσευση του
άγονου κι επικλινούς ὄγκου,
επικράτηση του ανθρώπου
που μοχθεί πάνω στη φύση,
έτσι άγρια που είναι, έτσι
που δυσκολεύει τη βιοπάλη.
Κι ο άνθρωπος, επινοητικός
κι επίμονος, λαξεύει στον
πυρωμένο βράχο δεξαμενές,
τις «λασσιές» για τα ζῶα και
γούρνες έξω από τα μιτάτα.

Ο ουρανός κοκκινίζει στον Εμπορειό

Από το χθες στο σήμερα

Εικάζεται πως η φοινικική ρίζα Κασ- που σημαίνει άχνη, αφρός της θάλασσας, έδωσε το όνομα του νησιού, αποδεικνύοντας έτσι τη σχέση του με τους Φοίνικες. Αστράβη την ονομάζει ο γεωγράφος Στράβων. Οι αρχαιότερες εγκαταστάσεις στην Κάσο ήταν μινωικής και μυκηναϊκής προέλευσης, ενώ στα κλασικά χρόνια η Κάσος ακολουθούσε πιστά τη γειτονική Κάρπαθο και συμμετείχε στη Συμμαχία της Δήλου. Κατά τη ρωμαϊκή και την παλαιοχριστιανική περίοδο οι εγκαταστάσεις του νησιού φαίνεται ότι μεταφέρθηκαν στην παραλία γύρω από τον όρμο του Εμπορειού, ενώ το 1207 το νησί κατελήφθη από τους Ενετούς της Κρήτης. Οι Οσπιτάλιοι Ιππότες που παρέλαβαν τα Δωδεκάνησα μετά τις Σταυροφορίες παραχώρησαν την Κάσο και την Κάρπαθο στην οικογένεια των Βενετών Κορνάρο το 1306, μέχρι που άλλαξαν χέρια,

καθώς ο Χαϊρεντίν Μπαρμπαρόσα τα κατέκτησε υπέρ της Οθωμανικής αυτοκρατορίας το 1537.

Το Ολοκαύτωμα

Η ιστορία είναι πανταχού παρούσα στο νησί. Οι μεγαλύτεροι λένε πως, όταν ήταν μικροί, παίζανε Τούρκους κι Έλληνες. Οι ντόπιοι με μαντινάδες εξιστορούν την ιστορία της Κάσου, την πυρπόλησή της από τον αιγυπτιακό στόλο, οι λυράρηδες τραγουδούν και σήμερα ακόμη τα πάθη της Κάσου. Τα μνημεία όμως σε αναγκάζουν να σταθείς, να σκύψεις και να αφουγκραστείς. «Ανδρών επιφανών πάσα γη τάφος. Οι Κασιώτες στους ηρωικούς προγόνους τους». Είναι η επιγραφή στο μνημείο του Αντιπεράτου, εκεί όπου αποβιβάστηκαν οι Αιγύπτιοι.

Χίλια κι αν κάμεις Χουσεΐν, χίλια κι αν μας πουλήσεις, εμείς του Τούρκου το σπαθί (δ)ε θα το φο(β)ηθούμε.

«*Εξαφθείσα και η Κάσος από το θείον πυρ της ελευθερίας*», την Πρωτομαγιά του 1821, πρώτη από τα Δωδεκάνησα, με πρωτεργάτη τον Μάρκο Μαλλιάρακη, κήρυξε την επανάσταση. Η συμβολή της στον αγώνα υπήρξε καθοριστική, καθώς διέθεσε στην τότε προσωρινή ελληνική κυβέρνηση ιστοφόρα πλοία πλήρως εξοπλισμένα και επανδρωμένα, όπως τον «Θεμιστοκλή», τη ναυαρχίδα του Μισούλη. Οι ενέργειες των Κασίων εξυπηρετούσαν τα συμφέροντα του κρητικού αγώνα, καθώς η Κάσος λειτούργησε ως η κατά θάλασσα δύναμη της Κρήτης και βάση ανεφοδιασμού των Κρητών. Γράφουν οι Σφακιανοί σε επιστολή τους προς τους Υδραίους στις 15 Ιουνίου 1821: «...άλλην βοήθειαν δεν έχομεν κατά το παρόν, ειμή μόνον τους φιλογενείς και φιλοθέους ημών αδελφούς εκ της θεοσώστου νήσου Κάσου». Ήταν θέμα χρόνου, λοιπόν, η δρομολόγηση της καταστροφής της Κάσου από τους Οθωμανούς. Πράγματι, εμφανίστηκε ο

αιγυπτιακός πολεμικός στόλος τον Μάιο του 1824 με επικεφαλής τον ναύαρχο Ισμαήλ Γιβραλτάρ σε μια Κάσο εξαντλημένη από τον αγώνα και ανυπεράσπιστη. Λίγο αργότερα, στις 28 Μαΐου του 1824, οι ορδές του Χουσεΐν μπέη ξεχύθηκαν στον Αντιπέρατο, πιθανότατα μετά από προδοσία ενός κατοίκου του νησιού.

Μάνα, κλαμός και βουγκρητός εις το νησί της Κάσου!

Χουσεΐν πασιάς επλάκωσεν από την Αλεξάντρα.

Στο χωριό της Αγίας Μαρίας έγιναν λυσσαλέες μάχες με τη σθεναρή αντίσταση του Μάρκου Μαλλιάρακη και των ανδρών του. Μετά από 24 ώρες σφαγών και βιαιοτήτων, υπολογίζεται ότι 800 Κασιώτες σφάχθηκαν, ενώ 900 γυναικόπαιδα αιχμαλωτίστηκαν και στάλθηκαν στα δουλοπάζαρα της Αλεξάνδρειας και της Κωνσταντινούπολης.

Η εκκλησία της Γέννησης της Θεοτόκου του 1856, χτισμένη στη θέση παλαιοχριστιανικής βασιλικής, τη μεγαλύτερη του νησιού

Σφάζουν τους γέρους και τις γριές κι όλα τα παλληκάρια τις κοπελιές και τα μωρά στη φλότα τούς μπαρκάρουν σκλάβους να τους πουλήσουσι στις Μπαρμπαριάς τα μέρη.

Με τον χαλασμό της Κάσου ο πληθυσμός αποδεκατίστηκε, ενώ οι επιζήσαντες κατέφυγαν στα γειτονικά νησιά, από όπου παλιννόστησαν το 1840, χτίζοντας το Φρυ. Αν και με την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους τα Δωδεκάνησα έμειναν εκτός των συνόρων, ωστόσο οι Κάσιοι έστειλαν αντιπροσώπους σε όλες τις Εθνοσυνελεύσεις έως το 1863.

Η Κάσος και η Αίγυπτος

Παλιά και στενή είναι η σχέση της Κάσου με την Αίγυπτο. Το 1859 αποτέλεσε μια χρονιά σταθμό όχι μόνο για την Αιγυπτιακή ιστορία αλλά και για την παγκόσμια ναυτιλία και εμπόριο, καθώς τότε ξεκίνησαν οι διαδικασίες διάνοιξης της διώρυγας του Σουέζ. Ήταν η στιγμή που 5.000 χιλιάδες Κασιώτες μετανάστευσαν στην Αίγυπτο. Τα πρώτα χρόνια ήταν πολύ δύσκολα και οι συνθήκες αντίξοες, καθώς η περιοχή ήταν έρημος, ελώδης, άγρια, ενώ οι εργάτες «πίνοντες το ακάθαρτον ύδωρ του Νείλου ήταν εκτεθειμένοι εις διαφόρους επιδημίας». Η εταιρεία της διώρυγας, έπειτα από απεργίες των εργατών, αύξησε τα ημερομίσθια και παραχώρησε στους Κασίους οικόπεδα στην περιοχή που ονομάστηκε «Χωράφα», προκειμένου να χτίσουν τα σπίτια, τα σχολεία και τις εκκλησίες τους.

*Ανάθεμά σε ξενιδιά και συ Πόρτο Σαίτι,
που μ' ήκανες κι αρνήθηκα της μάνας μου το σπίτι.*

Σιγά σιγά φέρνουν τις οικογένειές τους στις τρεις παρίσθιμες πόλεις, Πορτ-Σάιντ, Σουέζ και Ισμαηλία, όπου ακούγεται η κασιώτικη λαλιά και μουσική. Δεν είναι τυχαίο πως το 1928 η δωδεκανησιακή παροικία της Αιγύπτου στο Πορτ-Σάιντ κάνει μια προσπάθεια καταγραφής των μουσικών σκοπών της Κάσου, πάνω από 63, γεγονός που προκάλεσε το ενδιαφέρον του

Βοτσαλωτά στις εκκλησίες και στα καπετανόσπιτα της Αγιάς Μαρίας

Μανώλη Καλομοίρη. Ακόμη και η πληθυσμιακή αφαίμαξη του νησιού για την κατασκευή της διώρυγας του Σουέζ υπό την επίβλεψη του Γάλλου μηχανικού Φερντινάν ντε Λεσσέψ, εκφράστηκε μέσω της μαντινάδας.

*Να 'τον να ζη ο Ντε Λεσσέψ, εί(θ)εν να τον δικάσω,
που σπίτωσε την έρημο κι ερήμαξε την Κάσο.*

Η Ιταλοκρατία

Μια νέα περίοδος για το νησί αρχίζει το 1912, όταν τα Δωδεκάνησα καταλήφθηκαν από τους Ιταλούς. Από την πρώτη στιγμή οι Κασιώτες πήραν μέρος στον δωδεκανησιακό αγώνα για την ενσωμάτωση των νησιών στην Ελλάδα. Η καταπιεστική πολιτική της ιταλικής διοίκησης σε συνδυασμό με την παρακμή της ναυτιλίας και της σπογγαλιείας κατά τη δεκαετία του 1940 οδήγησε σε ένα μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα προς την Αμερική κυρίως. Νέα Υόρκη, Μπρονξ, απασχόληση στα πιάτα. Κασιώτες που σιγά σιγά ορθοποδούν και προοδεύουν, απόδημοι που λιώνουν από τον νόστο.

*Η ξενιδιά τα χαίρεται ούλα τα Κασιωτάκια
κι οι μάνες όπου τα 'χουσι πίνουσι τα φαρμάκια.*

Το Φρυ από μακριά,
φρύδι τοξωτό

Τυπική κασιώτικη μορφή, με το καλαμπούρι και το χαμόγελο
Ιδανική στάση για ξεκούραση, ανάκτηση δυνάμεων ή για νέες γνωριμιές
Το κρυφό πειρατικό λιμανάκι της Μπούκας

Το 1948 τα Δωδεκάνησα ενσωματώθηκαν στην Ελλάδα. Το Νοέμβριο του 2018 με ψήφισμα της ελληνικής πολιτείας το νησί ονομάστηκε «Ηρωική Νήσος Κάσος», σε ένδειξη αναγνώρισης τόσο του Ολοκαυτώματος όσο και της συμβολής των Κασιωτών στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα του 1821, αποκαθιστώντας -έστω αναδρομικά- την ιστορική παραγκώνιση της Κάσου. Σε αυτό το πλαίσιο, το αεροδρόμιο της Κάσου προς τιμήν του τοπικού ήρωα μετονομάστηκε «Δημοτικός Αερολιμένας Μάρκος Μαλλιάρakis».

Τα χωριά

*Κάσος, τα πέντε σου χωριά και τα ψηλά βουνά σου
θυμούνται και δακρύζουν στα ξένα τα παιδιά σου.*

Βλέπεις στον χάρτη τα πέντε χωριά και εκπλήσσεσαι από την κοντινή απόσταση μεταξύ τους. Τόσο που μπορείς να πας και με τα πόδια. Όλα τα χωριά βρίσκονται στη βόρεια πλευρά του νησιού και συνδέονται μεταξύ τους με ασφαλτοστρωμένους δρόμους, αλλά και πολλούς χωματόδρομους. Υπάρχει, επίσης, δημοτικό λεωφορείο και ταξί. Το Φρου είναι η πρωτεύουσα και το κύριο λιμάνι του νησιού. Ο οικισμός είναι χτισμένος γύρω από τον κόλπο της Μπούκας και μοιάζει με φρούδι, εξού και το όνομά του. Η οφρύς, το οφρύδιον, το Φρου. Η εντυπωσιακή εκκλησία του Αγίου Σπυρίδωνος, πολιούχου του νησιού, με το ασπρογάλανο καμπαναριό είναι η πρώτη εικόνα που αντικρίζεις πατώντας το πόδι του στο νησί. Στο Φρου, η ζωή αρχίζει

Η Ελληνοκαμάρα, σπήλαιο με ευρήματα από την παλαιολιθική εποχή, οχυρωμένο με τείχος

Το εσωτερικό της Ελληνοκαμάρας

νωρίς το πρωί από την Μπούκα, το παλιό πειρατικό, δυσδιάκριτο λιμανάκι με τις ψαρόβαρκες και τα τρεχαντήρια, τις ταβέρνες και τον φάρο. Είναι η πιο γραφική τοποθεσία της Κάσου. Εκεί θα δεις γεροναυτικούς να μπαλώνουν τα δίχτυα τους, με τους γάτους να ξερογλύφονται πλάι τους. Εκεί θα βρεις φρέσκα ψάρια ανάμεσα στα τραπεζάκια των καφενείων. Εκεί σερβίρεται ο πρωινός καφές με μοσχοπούγκια και οι πρώτες ρακές. Εκεί κλείνει και η νυχτερινή ζωή. Από το Φρου πασ με τα πόδια στον Εμπορείο, το παλιό λιμάνι της Κάσου, όπου θα δεις την εκκλησία της Γέννησης της Θεοτόκου του 1856, χτισμένη στη θέση παλαιοχριστιανικής βασιλικής, τη

μεγαλύτερη του νησιού.

Η Αγία Μαρίνα είναι ο μεγαλύτερος σε έκταση και πληθυσμό οικισμός και παλιά πρωτεύουσα του νησιού. Κατοικείται κυρίως από κτηνοτρόφους, παλιούς Κασιώτες που παλιννόστησαν στην Κάσο, και συνταξιούχους ναυτικούς. Είναι το μεγαλύτερο χωριό του νησιού, με στενά σοκάκια, νεοκλασικά σπίτια, καπετανόσπιτα με βοτσαλωτά στις αυλές. Το μονοπάτι από την εκκλησία του Αγίου Φανουρίου οδηγεί στην Ελληνοκαμάρα. Πρόκειται για σπήλαιο με ευρήματα από την παλαιολιθική εποχή, οχυρωμένο με τείχος που χρονολογείται από τον 3ο ή τον 2ο π.Χ. αιώνα. Είναι χτισμένο με μεγάλους

Πεζοπορικές διαδρομές με τους Περηνγητές της Κάσου

Στο εσωτερικό της Σηπλοκαμάρας με τους
σταλαγιμίτες και τους σταλακτίτες της

ισοδομικούς λίθους που κλείνουν την είσοδο
μιας βραχοσκεπής και με ευρήματα της
Γραμμικής Α' και Β' γραφής. Λέγεται πως
ήταν τόπος λατρείας από τη Μυκηναϊκή μέχρι
την Ελληνιστική εποχή και καταφύγιο κατά
την περίοδο των πειρατικών επιδρομών. Εκεί
προσέφυγαν τα γυναικόπαιδα του νησιού,
όπου και σφαγιάστηκαν, κατά την αποφράδα
μέρα της 7ης Ιουνίου 1824. Ωστόσο, παρά
τη σπουδαιότητα του χώρου, παρατηρήσαμε
σημάδια εγκατάλειψης. Το ωραίο πετρόχτιστο
μονοπάτι που δημιουργήθηκε με πρόγραμμα
της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με θέα και

Οι έξι εκκλησιές,
το εξάδυμο σύμπλεγμα

προοπτικές πολιτιστικής αξιοποίησης, σήμερα είναι παρατημένο στην τύχη του κάτω από τον αμειλικτό ήλιο του Αιγαίου. Το ίδιο συμβαίνει και με το σπήλαιο της Σηπλοκαμάρας ή Σελιά, με τους εντυπωσιακούς σταλακτίτες και σταλαγμίτες, προς το οποίο ούτε σήμανση επαρκής υπάρχει ούτε κάποια μέριμνα για τους πιθανούς επισκέπτες.

Το Αρβανιτοχώρι με παλιά αρχοντικά και γραφικά εκκλησιάκια στεγάζει το Λαογραφικό μουσείο, όπου ο επισκέπτης θα πάρει μια γερή γεύση του παραδοσιακού κασιώτικου σπιτιού και της καθημερινότητας του παρελθόντος. Το καφενείο της Μαρούκλας στην ομώνυμη πλατεία, προσφέρει καφεδάκι με σιτάκα στο κουταλάκι, ενώ το

βράδυ σερβίρονται τα εξάισια εδέσματα της κασιώτικης κουζίνας, πολύ συχνά με τη συνοδεία της κασιώτικης λύρας. Η Παναγία είναι παλιό χωριό καπεταναίων και караβομαραγκών, με όμορφα αρχοντόσπιτα και κάποια εκπληκτικά ερειπωμένα σπίτια, που μαρτυρούν τον πλούτο των παλαιότερων κατόχων τους, κατά τις εποχές της ακμής του

νησιού. Ιδιαίτερο στοιχείο του οικισμού είναι οι «έξι εκκλησιές», τα έξι κολλητά εκκλησιάκια σαν εξαδυμες αδερφές. Σύμφωνα με τον θρύλο, χτίστηκαν για να ξορκίσουν έξι αερικά που εμφανίστηκαν κάποτε στην περιοχή. Τον Δεκαπενταύγουστο συγκεντρώνονται εδώ οι ντόπιοι και οι επισκέπτες για το μεγαλύτερο πανηγύρι του νησιού, που

Υπέροχα βοτσαλωτά με φυτικά θέματα στην είσοδο εκκλησιών

Παραδοσιακό κασιώτικο σπίτι

Λύρα και λαούτο και το γλέντι ξεκινάει

γίνεται στην εκκλησία Πέρα Παναγιά, τον ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου του 1896. Στον περίβολο βρίσκεται, από το 1949, η μαρμάρινη λάρνακα της οσίας Κασσιανής, της οποίας τη μνήμη τιμούν οι Κασιώτες στις 7 Σεπτεμβρίου. Καθώς δεν υπάρχουν ιστορικές αναφορές που δικαιολογούν τη σχέση Κασσιανής και Κάσου, εικάζουμε ότι υπεύθυνη είναι η συνήχηση των ονομάτων. Το Πόλι είναι η αρχαία πρωτεύουσα του νησιού με θέα πανοραμική. Είναι το πιο ψηλά χτισμένο χωριό με τα λευκά του σπίτια να απλώνονται στην πλαγιά του λόφου κάτω από τα απομεινάρια του κατεστραμμένου κάστρου. Από την αρχαία ακρόπολη διασώζονται τάφοι του 4ου π.Χ. αιώνα, επιτύμβιες πλάκες και ίχνη του αρχαίου τείχους. Το 1912 ένας

καταστροφικός σεισμός ισοπέδωσε το χωριό, που ξαναχτίστηκε εξαρχής.

Τα πανηγύρια και η μουσική

Μικρό το νησί, μεγάλη η μουσική του παράδοση. Ξεκάθαρες οι κρητικές επιρροές όπως και οι δωδεκανήσιες. Οι κασιώτικοι σκοποί μελωδικότατοι και συνάμα λιτοί. Από το 2009 κάθε Σεπτέμβρη διοργανώνεται «Διεθνής Συνάντηση Λύρας και Οργάνων με Δοξάρι», ενώ είναι ξακουστή η οικογένεια Περσελή για τους λυράρηδες που έβγαζε και βγάζει. Και η μαντινάδα ολοζώντανη, συνοδεύει την καθημερινή ζωή, τον μόχθο να ανακατεύεις τη σιτάκα, τον καημό του νόστου και του έρωτα, το «καλωσόρισες» στον

Συνεργατική δουλειά
το τύλιγμα των «ντορμάων»
στο πανηγύρι

ζωντανό και το «καλή ανάπαυση στον νεκρό». Άλλοτε σκωπτική, άλλοτε θυμόσοφη, πάντα γνήσια έκφραση του ανθρώπου, παρούσα σε κάθε πτυχή της κοινωνικής ζωής.

Σκοπέ μου μερακλήτικε, μαραίνεις την καρδιά μου, την ώρα που σε τραγουδώ ξεχνώ τα βάσανά μου.

Τα πανηγύρια και τα γλέντια είναι η ψυχή της Κάσου. Πρόκειται για ολονύκτιο ξεφάντωμα με χορό, μαντινάδες, άφθονα κεράσματα και ατέλειωτες οινοποσίες. Τον Δεκαπενταύγουστο γίνεται το μεγαλύτερο πανηγύρι του νησιού στον οικισμό της Παναγίας, ενώ φημισμένα είναι και τα πανηγύρια της Αγίας Μαρίας, του Άη Γιώργη και του Άη Μάμα. Τα πανηγύρια απαιτούν συνεργασία, θέλουν πολλά χέρια, θέλουν καταμερισμό. Βρεθήκαμε στις προετοιμασίες για το πανηγύρι της Αγίας Μαρίας. Είδαμε τις γυναίκες του χωριού, κάθε ηλικίας, να τυλίγουν τα ντολμαδάκια, τους ντορμάες, ενώ τα κορίτσια να πηγαionoφέρνουν τα πιάτα με τον κιμά, τα αμπελόφυλλα, τα κρεμμύδια. Το τύλιγμα των μικροσκοπικών κασιώτικων ντολμάδων είναι ιεροτελεστία κι αποτελεί ένα μικρό θαύμα, καθώς απαιτεί λεπτοκίνητα χέρια κι επιδέξια, γιατί με ένα αμπελόφυλλο γίνονται τρεις ντολμάδες! Είναι η πιο μικρή μπουκιά της Κάσου. Τυλίγονται μικρά, σαν το μικρό δάκτυλο του χεριού, για να φτάσουν για όλους τους πανηγυριστές. Οι λιγοστοί άντρες στην άκρη παρακολουθούν τις γυναίκες. Κι όμως δεν κάθονται άπραγοι. Απλά ο ρόλος τους αρχίζει στην κουζίνα. Το μαγείρεμα και το σερβίρισμα είναι ανδρική υπόθεση. Με λευκές ποδιές σε μεγάλα καζάνια πάνω σε φωτιά από ξύλα του τόπου οι άντρες ετοιμάζουν τα φαγητά. Το παραδοσιακό πιάτο του πανηγυριού περιλαμβάνει πιλάφι με κανέλα, ντολμαδάκια, πατάτες τηγαντές και κοκκινιστά αρνιά και κασιόκια. Στρώνονται οι τεράστιες τάβλες, για να φάνε με τη σειρά πρώτα οι γυναίκες και τα παιδιά και μετά οι άντρες. Η περίφημη αλυσίδα του σερβιρίσματος, από τα μαγειρεία χέρι-χέρι μέχρι το πιάτο να φτάσει στο τραπέζι σου,

αποδεικνύει την εκπληκτική συμμετοχική ιδεολογία στην προετοιμασία και στην εξέλιξη του πανηγυριού ή του γάμου.

Σ' αυτόν τον ψεύτη τον ντουριά κανέννας δεν κερδίζει μονάχα μερικές στιγμές την ώρα που γλεντίζει.

Τα πανηγύρια είναι ο κρίκος που ενώνει τους Κασιώτες απανταχού της γης. Το λαούτο και η λύρα με τα ασημοκούδουνα είναι σύμβολα του γλεντιού, καταλύτες συναισθημάτων. Οι συνομιλίες με τις μαντινάδες, η ανταλλαγή δυο δεκαπεντασύλλαβων στίχων με ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία μεταξύ των συμμετεχόντων, καθώς και ο χορός, ζερβός και σούστα, είναι η ουσία του γλεντιού, αφού μέσω αυτών επιτυγχάνεται το ιερό κέφι και η κοινωνία των ιδεών και των συναισθημάτων της ομάδας. Οι μαντινάδες «συνταίνονται» πάνω σε ντόπιους σκοπούς, σαν το Αλέντι, τον Βοσκίτικο, τη Ζαντάνα, το Πάθος. Η σούστα κι ο ζερβός ξεκινούν αργά, παίρνεις φόρα και μετά απογειώνεσαι.

Αυτός που το τρα(γ)ούδησε και το 'βγαλε αλέντι, φαίνεται θά 'το μερακλής και πρώτος εις το γλέντι.

Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά κασιώτικα τραγούδια είναι ο Αφούσης ή Αντράς.

*Ένα παπόρι έρχεται, να το πω να μη το πω, κι είναι κοντά ν' αράξει
Και φέρνει της αγάπης μου, παλλαρέ παλλαρ'
Αντρά, ποκάμισο ν' αλλάξει.*

Ο Αφούσης ήταν υπαρκτό πρόσωπο και η ιστορία του αγαπητή στους Κασιώτες. Με λίγα λόγια πρόκειται για έναν νεαρό που έχασε τα λογικά του, όταν οι Τούρκοι έσφαξαν μπρος στα μάτια του τον πατέρα του. Έτσι, περιφερόταν στους δρόμους του νησιού ξυπόλυτος, με τρύπιο παντελόνι και ξεκούμπωτο ποκάμισο. Ωστόσο ποτέ δεν έβλαψε κανένα και συγχρωτιζόταν με τους νησιώτες. Όταν τον ρωτούσαν ποιος είναι, αυτός απαντούσε στερεότυπα:

Τέσσερις παρανοσιές,
ετοιμοπόλεμες για τα
κασιώτικα πανηγύρια

Μπαλώνοντας τα δίχτυα Ο Μάνος και το έργο του

*Ντροπή σας, να ρωτήξετε τους άλλους να σας πούσι.
Ούλοι σας θα γνωρίζετε εμένα τον Αφούση...*

Ο Αφούσης, μεγάλος πια, περιφρονημένος, εξασθενημένος και άρρωστος βαριά, όταν κατάλαβε το τέλος του, πλάγιασε σε ένα εγκαταλειμμένο χάλασμα. Οι άνθρωποι του χωριού τον αναζήτησαν και του συμπαραστάθηκαν στις τελευταίες του στιγμές.

Η Κάσος σήμερα

Όπως συνέβη στα περισσότερα νησιά, αλλά και στα χωριά της ηπειρωτικής Ελλάδας, ο πληθυσμός της Κάσου για χρόνια συρρικνωνόταν, ωστόσο τα τελευταία χρόνια υπάρχει μια τάση εξισορρόπησης. Κατά την

ακμή του νησιού, την περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης, οι κάτοικοι έφθαναν τις 12.000. Σήμερα η απογραφή του 2022 κατέγραψε 1.200 μόνιμους κατοίκους, που ασχολούνται κυρίως με τη ναυτιλία, την κτηνοτροφία, τη μελισσοκομία και τον τουρισμό.

*Μάνα κασιώτη ναυτικού, θεέ μου, κουράγιο δώσ' της
με το μαντίλι χαιρετά γιατί περνά ο γιός της.*

Η ναυτοσύνη κυλά στο αίμα τους. Πολλές είναι οι ελληνικές εφοπλιστικές οικογένειες που κατάγονται από την Κάσο, όπως οι οικογένειες Κουλουκουντή, Μαυρολέων, Πνευματικού. Η ναυτοσύνη είναι ξέχειλη παντού. Είναι το κλειδί της κατανόησης του νησιού. Δεν είναι τυχαίο, λοιπόν, πως κατά τα μετεπαναστατικά χρόνια το νέο ναυτιλιακό κέντρο της χώρας, η Ερμούπολη της Σύρου, αποτέλεσε πόλο έλξης για τους Κασιώτες. Η συνοικία «Κασιώτικα» στη Σύρο το δηλώνει αυτό περίτρανα. Εκτός από δεινοί ναυτικοί και караβοκρήδες είναι και επιδέξιοι караβομαραγκοί. Γι' αυτό οι κάτοικοι διεκδικούν σήμερα να μεταλαμπαδεύσουν την τέχνη και την τεχνική του караβομαραγκού και της ναυπηγικής με την ίδρυση κάποιας σχολής μαθητείας. Αν θες, λοιπόν, να νιώσεις τη ναυτοσύνη, ψάξε να βρεις τους γέροντες Οδυσσείς, αποσυρμένους στη στεριά, με την αλμύρα να έχει ποτίσει το πεσί και τα ρούχα τους, να ξημεροβραδιάζονται στα καφενεία της Μπούκας, μόνο και μόνο για ν' ακούσουν οικείες λέξεις, αρόδο και ράδα, σταμπά και μανούβρα, μπάρκο και μαρκόνι.

Η μητριαρχία

«Είμαι του Ρηνιού (της Ειρήνης) του Καλλιού (της Καλλιόπης)» μας είπε ο Ηλίας, ετεροπροσδιοριζόμενος από τη μητέρα και τη γιαγιά του. Μια κοινωνία, αν όχι αμιγώς μητριαρχική, οπωσδήποτε με έντονη τη γυναικεία παρουσία. Λογικό φαίνεται, ώστε να εξισορροπηθεί η ανδρική απουσία λόγω της ναυτοσύνης ή της μετανάστευσης. Δυναμικές

Η σιτάκα της Μαρούκλας. Υπομονή στη ζωή, υπομονή και στο ψήσιμο

Ζεύγος κτηνοτρόφων ποτίζει τα ζωντανά του, ενώ ο χειροποίητος κετσές παρέχει ολική πληροπροστασία

γυναίκες συναντήσαμε στις επιχειρήσεις, είτε τουριστικές είτε κτηνοτροφικές. Κι αν είναι πολύ πολύ δυναμικές Μαρίες, τότε λέγονται Μαρούκλες. Οργανώνουν, διατάζουν, διεκδικούν, κρατάνε καλά τα νιά της οικογένειας. Εξάλλου κατά παράδοση έχουν κληρονομημένη τη μητρική περιουσία, την οποία κληροδοτούν στην πρωτοκόρη, την κανακαρά.

Η Κάσος είναι μια κανακαρά καπετάνισσα που αναμένει τους μουσαφίραίους της να τους φιλέψει ροϊκίο γιαχνί, αγριόχορτο, σαν το κρητικό σταμαναγκάθι, μαγειρεμένο με κόκκινη σάλτσα ντομάτα και κρεμμύδι ψιλοκομμένο. Ή να τους προσφέρει σκάρο, το ψάρι των βράχων, τον βασιλιά του Καρπάθιου πελάγους. Να τους κεράσει στο τέλος μοσοχοπούγια, γλυκά γεμιστά με αμύγδαλο,

πασπαλισμένα με ζάχαρη άχνη ή για τον δρόμο ένα λαχανοπίτι, σαν μεγάλο καλιτσούνι, γεμιστό με άγρια χόρτα, ρύζι, ντομάτα, φρέσκο κρεμμυδάκι και μυρωδικά. Η Κάσος είναι ένας μικρός και άγονος τόπος με κουζίνα που τον ξεπερνά, με επιρροές τόσο από τη γειτονική Κρήτη όσο και από την Αίγυπτο. Η κουζίνα της Κάσου μένει αξέχαστη σε μνήμη κι ουρανίσκο. Τη γευθήκαμε στο ταβερνάκι του Γιώργου Κίκη, πατέρα του μουσικού Καίσαρα Κίκη που ξαναέφερε στο μουσικό προσκήνιο και στο στόμα των νέων τον παραδοσιακό Αφούσι.

Οι παραλίες της Κάσου

Η Κάσος είναι ένα ξερό νησί, οι παραλίες της όμως είναι ιδιαίτερες. Είτε βραχώδεις είτε με άμμο ή βότσαλα, τα λεγόμενα χοχλάκια, είτε μεγάλες ή μικροί κολπίσκοι, είτε τελείως

Η οργανωμένη παραλία στο Φρυ

Παραλία Τρυπητή. Δυο βράχοι που φιλιούνται στο ηλιοβασίλεμα

ερημικές ή μερικώς οργανωμένες –ποτέ όμως «τουριστικοποιημένες». Εδώ ακόμη δεν έχει φθάσει η μάστιγα της ξαπλώστρας, που συχνά η ενοίκιαση κοστίζει περισσότερο από την αγορά της.

Ο Εμπορείος: Η οργανωμένη παραλία του ομώνυμου οικισμού, πολύ κοντά στο Φρυ, είναι η πιο δημοφιλής του νησιού. Μικρή, με άμμο και εύκολη πρόσβαση, με δυο ταβέρνες και ζαχαροπλαστείο.

Η Αμμούσα: Μικρή αμμώδης παραλία, το λέει και το όνομά της, που διαθέτει καντίνα και υπέροχη θέα. Στολίδι της είναι το εκκλησάκι του Αγίου Κωνσταντίνου, ένα σημείο με μαγευτική θέα και υπέροχο ηλιοβασίλεμα.

Ο Αντιπέρατος: Μια σειρά από τέσσερις μοναχικές παραλίες με πολύχρωμα βότσαλα και διάφανα γαλανά νερά δημιουργούν ένα εξωτικό σκηνικό με άγρια ομορφιά. Η πρόσβαση είναι εύκολη, αλλά η ακτή είναι

απροστάτευτη στους βοριάδες.

Το Αυλάκι: Μικρή παραλία απλωμένη γύρω από έναν κολπίσκο, με θαλασσοσπηλιές και μια απάνεμη θάλασσα, σαν πισίνα, στο νοτιοδυτικό τμήμα της Κάσου. Στα βράχια, στις λακκούβες και τις σχισμές τους μαζέψαμε χοντρό αλάτι. Νοστιμότατο. Κρίμα που δεν είχαμε βαζάκι να το αποθηκεύσουμε.

Η Τρυπητή στα Τριτά: Πανέμορφη παραλία με βότσαλα. Η πρόσβαση είναι εφικτή μετά από περίπου μία ώρα πεζοπορικής διαδρομής διασχίζοντας το φαράγγι ή δια θαλάσσης. Οι δυο τρυπημένοι βράχοι στη θάλασσα σχηματίζουν καρδιά. Μέσα από τους τρυπητούς βράχους μπορείς να δεις το φεγγάρι, το ηλιοβασίλεμα, τους γλάρους ή τα πλοία που περνούν, να τα κορνιζώσεις και να τα θυμάσαι για πάντα.

Η Χέλατρος: Μικρή, απάνεμη και ήσυχη παραλία με βότσαλο, θέα στο Λιβυκό πέλαγος

Η οργανωμένη παραλία Χέλατρος

Αιγυπτιακά φαλάφελ δια χειρός Οσάμα, προσφορά της Λέλας και της Μέλιως

και εντυπωσιακά κρυστάλλινα τirkουάζ νερά, στο νοτιοανατολικό άκρο του νησιού. Η Χέλατρος απλώνεται γύρω από έναν φυσικό όρμο που αποτελούσε καταφύγιο ναυτικών από την αρχαιότητα. Φάγαμε εξαιρετικά αιγυπτιακά φαλάφελ φτιαγμένα από τον Οσάμα, ενώ η Λέλα και η Μέλιω μας σκλάβωσαν με τη φιλόξενη διάθεση. Ήπιαμε ρακές μέσα στο καταμεσήμερο, γιατί θα ήταν προσβολή να μη δεχτούμε το κέρασμα. Την αίσθηση απομόνωσης που αποπνέει το τοπίο σπάει το άγαλμα του Βενιζέλου δίπλα στην καντίνα και τις λιγοστές ομπρέλες. Τι δουλειά έχει ο Βενιζέλος εκεί; Την 1η Μάρτη 1935 ξέσπασε το βενιζελοπλαστηρικό κίνημα. Μετά την αποτυχία του κινήματος ο Βενιζέλος και άλλοι κινηματίες αναχώρησαν την νύκτα της 11ης προς 12η Μαρτίου 1935 από τη Σούδα με το θωρηκτό ΑΒΕΡΩΦ προς τα Ιταλοκρατούμενα Δωδεκάνησα και αποβιβάστηκαν στην παραλία Χέλατρος διωκόμενοι από την κυβέρνηση Τσαλδάρη

Ο γραφικός όρμος Π. Αυλάκι στο νοτιοδυτικό τμήμα του νησιού

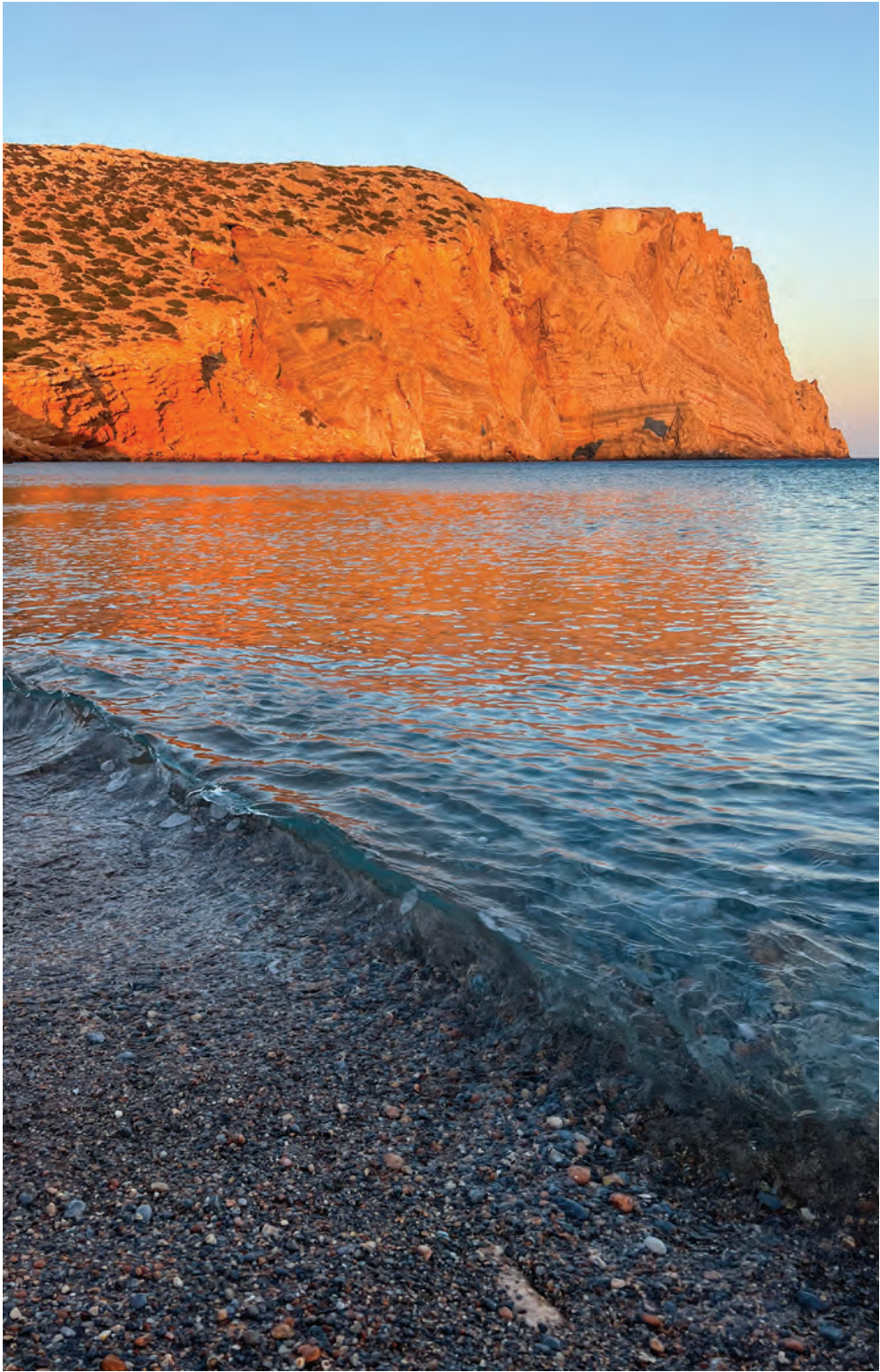
Κοκκινίζει ο θεόρατος βράχος και κάνει τη θάλασσα στην παραλία Χοχλακιά να κοκκινίζει

– Κονδύλη. Οι Κασιώτες τον υποδέχτηκαν στα χέρια, οι γυναίκες σιδέρωσαν τα ρούχα του Βενιζέλου και των αξιωματικών και τους φιλοξένησαν εγκάρδια. Από την Κάσο πέρασε στην Κάρπαθο, μετά στη Ρόδο, και στη συνέχεια στη Νάπολη της Ιταλίας, μέχρι να φτάσει στο Παρίσι. Στην Ελλάδα θα γυρίσει μόνο μετά θάνατον, το 1936.

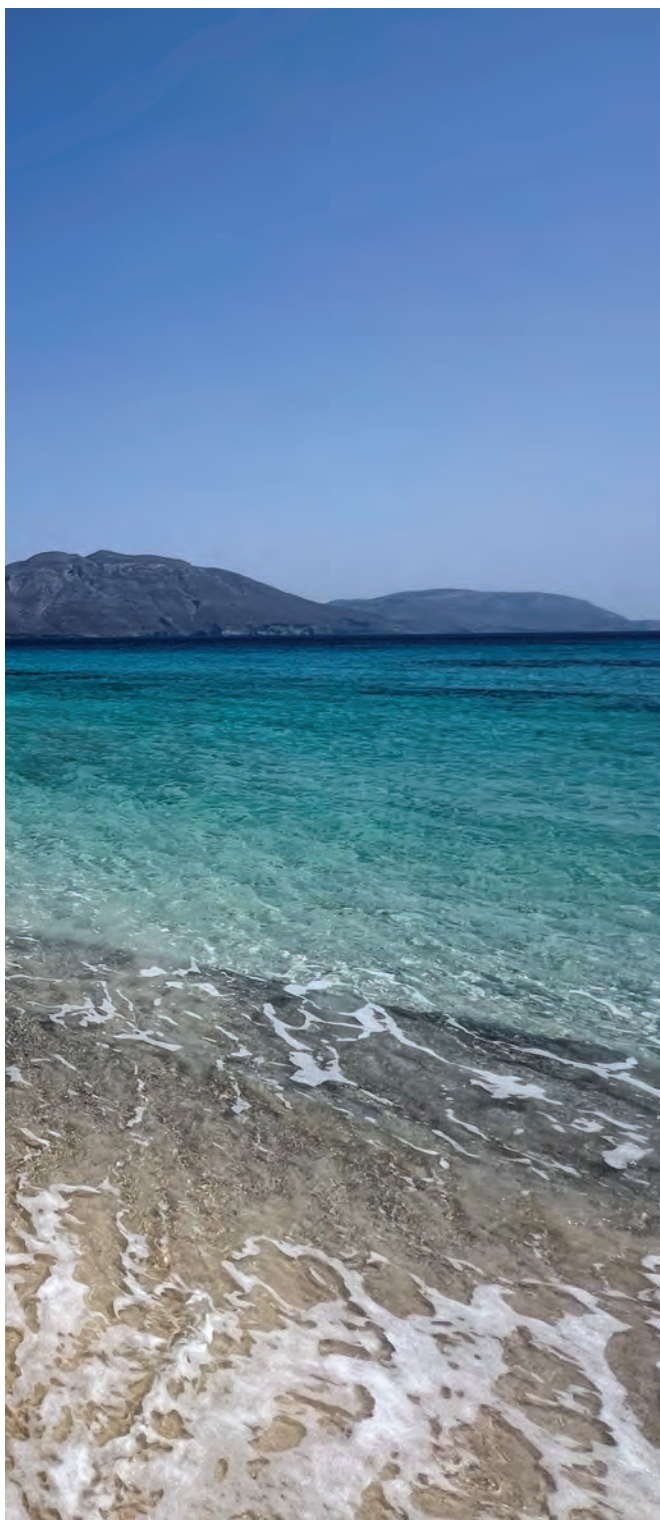
Το νησάκι Αρμάθια:

Μια από τις πιο όμορφες παραλίες της Μεσογείου βρίσκεται στο νησάκι Αρμάθια, το μεγαλύτερο από τα Κασονήσια, στο οποίο φτάνεις από την Κάσο ή την Κάρπαθο με καΐκι. Είναι τα Μάρμαρα με τα τirkουάζ νερά, τη λευκή άμμο, ένα σκηνικό εξωτικό σαν να είσαι ναυαγός σε ακατοίκητη νησίδα. Απαραίτητη η ομπρέλα, αν και μπορείς να τρυπώσεις σε

μικρές σπηλιές που σχηματίζουν οι βραχώδεις όγκοι. Σήμερα το νησάκι είναι ακατοίκητο κι αποτελεί περιοχή του Ευρωπαϊκού Δικτύου Natura 2000 αλλά κάποτε έπαιξε σημαντικό ρόλο στη ζωή της Κάσου. Από τα γυψωρυχεία του νησιού οι Κασιώτες αποσπούσαν τον γύψο. Τον εξήγαγαν στα λιμάνια της Μεσογείου ως την Οδησό και την Κωνσταντινούπολη με αποτέλεσμα να αναπτυχθούν επιχειρηματικές και εμπορικές σχέσεις. Μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα τα γυψωρυχεία λειτουργούσαν και στο νησάκι ζύσαν οικογένειες που ασχολούνταν με την αλιεία και την κτηνοτροφία, άνθρωποι τόσοι, ώστε να συντηρούν εφτά καφενεία. Εδώ σταματούσαν τα σφουγγαράδικα από Χάλκη, Σύμη και Κάλυμνο. Στην απογραφή του 1951 αναφέρονται 8 μόνιμοι κάτοικοι των Αρμαθιών. Σήμερα διασώζονται ίχνη μόνο

Εξωτικές παραλίες στα Αρράθια

του παρελθόντος: ερείπια σπιτιών, σταύλων, ρημάδια από αλώνια και φούρνους, σαν σκηνικό ταινίας που εγκαταλείφθηκε μετά την αποχώρηση των συνεργείων. Κι όμως ένα μικρό ξεκλήσι, αυτό της Υπαπαντής, ορθώνεται κάτασπρο κι αγέρωχο στην άκρη του βράχου. Εκτός από τα Μάρμαρα, άλλες πανέμορφες παραλίες είναι το Καρα(β)οστάσι και η μικρή Αποπαντούλα.

Οι πεζοπορικές διαδρομές

Το νησί διαθέτει πολλά όμορφα μονοπάτια που αξίζει να διαβείς. Το κατατοπιστικό και εύχρηστο φυλλάδιο πεζοπορικών διαδρομών του δήμου, Kasos Trails, προτείνει 7 διαδρομές, που καλύπτουν 55 χιλιόμετρα μονοπατιών. Οι διαδρομές διασχίζουν τα χωριά της Κάσου, περνούν ανάμεσα στα μιτάτα, καταλήγουν σε παραλίες. Συναντήσαμε πεζοπορικές ομάδες που συνδύαζαν τις

διακοπές με την πεζοπορία, ενώ για το άμεσο μέλλον προτείνονται και ποδηλατικές διαδρομές.

Το ραντεβού μας με τους «Περιπατητές της Κάσου» ήταν απογευματινό, έξω από το ξεμονάστηρο του Άη Γιώργη στις Χαδιές. Στόχος μας ήταν να φτάσουμε στα Τριτά. Κατεβαίναμε σαν τα αγριοκάτσικα που συναντούσαμε στον δρόμο. Σκαρφαλώναμε ανάμεσα στα άγρια βράχια και το ξερό τοπίο με τα μάτια στραμμένα χαμηλά να δούμε τη θάλασσα. Άγρια η ομορφιά του τόπου και του τοπίου. Κλείνεις τα μάτια και η μυρωδιά του θυμαριού γίνεται ακόμη πιο έντονη, ανοίγεις τα μάτια και αντικρίζεις ένα μικρό φαράγγι. Το διασχίσαμε, βαδίζοντας στην κοίτη ενός ξεροπόταμου και σκαρφαλώνοντας

στις άνυδρες πλαγιές, ώσπου ξεφωνίσαμε «θάλαττα, θάλαττα» φτάνοντας στην παραλία με τους δυο τεράστιους βράχους που φιλιούνται κι αγκαλιάζονται στο ηλιοβασίλεμα. Η ησυχία είναι απόλυτη. Πού και πού κάποιιο βέλασμα αντηχεί, ή ακούγεται η ηχώ κάποιιας πέτρας που κατακυλάει από τους γκρεμούς.

Τα μιτάτα

Στα ξακουστά μιτάτα, δηλαδή τις οργανωμένες στάνες βοσκών που λειτουργούν ανάλογα με τις ανάγκες και ως σπίτι, οι Κασιώτες κτηνοτρόφοι παράγουν εξαιρετικά τυριά, μεταξύ των οποίων η σιτάκα, η ελαιική, η δρίλλα και το κασιώτικο τυρί, το λεγόμενο αρμυροτύρι. Δεν είναι τυχαίο ότι η Κάσος ονομαζόταν

Διανύοντας την πεζοπορική διαδρομή με την ονομασία «Η Άγρια Κάσος» μέσα από στενά περάσματα άγριας ομορφιάς, η διάσχιση του φαραγγιού, είναι μια εμπειρία άκρως γοητευτική. Η ανταμοιβή της, η παραλία Τρυπητή.

από τους Τούρκους Çoban Adası/νησί των βοσκών, χλευαστικά ίσως. Δυστυχώς τα μοναδικά παραδοσιακά τυριά της Κάσου δεν έχουν ακόμη προστατευόμενη ονομασία προέλευσης (Π.Ο.Π.).

Γέμισα το καζάνι μου γάλα μέχρι τους πείρους κι έφτασεν η σιτάκα μου σε όλες τις ηπιείρους.

Η σιτάκα είναι παραδοσιακό κασιώτικο τυρί. Παράγεται από αιγοπρόβειο γάλα που ψήνεται και ανακατεύεται από τους βοσκούς επί οκτώ συνεχόμενες ώρες, έως ότου πάρει μια κρεμώδη υφή. Παραδοσιακά παράγεται στα μιτάτα της Κάσου σε φωτιά από ξύλα. Το χρώμα της είναι σκούρο λόγω του ξυσίματος στον πάτο του καζανιού. Υπάρχει και γλυκιά και ξινή. Είναι η ξινοσιτάκα ή ξιαλίνα. Διατηρείται για μήνες στην κατάψυξη. Σερβίρεται με το κουταλάκι. Τρώγεται ή με τη συνοδεία ψωμιού ή στο παραδοσιακό πιάτο μακαρούνες με σιτάκα. Αν δεν βρεθούν οι πλαστές μακαρούνες, σερβίρονται πέννες ανακατεμένες με σιτάκα και κρεμμύδι τσιγαρισμένο σε νότιο βούτυρο.

Στο ξωκλήσι της Αγίας Κυριακής, περιμένοντας ένα ακόμη εντυπωσιακό ηλιοβασίλεμα με εκπληκτική θέα προς τα χωριά, τη βόρεια ακτογραμμή της Κάσου και τα βουνά της Καρπάθου, συναντήσαμε ένα ζευγάρι κτηνοτρόφων, την Ειρήνη (πολύ συνηθισμένο γυναικείο όνομα στο νησί) και τον Δημήτρη. Δυναμική και αεικίνητη η Ειρήνη με τον κετσέ στο κεφάλι, το αυτοσχέδιο κάλυμμα που προσφέρει ολοκληρωτική προστασία από τον ήλιο, με χαρτόνι ραμμένο στο εσωτερικό, που το κάνει να στέκεται σταθερό και να προστατεύει ακόμη και τον λαιμό.

Το τυροκομείο του Γιάννη Βοναπάρτη λειτουργεί από το 2009 στην Αγία Μαρίνα. Πρόκειται για μια σύγχρονη τυροκομική μονάδα, που παρασκευάζει όλα τα παραδοσιακά τυροκομικά προϊόντα του νησιού. Μια οικογενειακή επιχείρηση με αγάπη, νιάτα, όμορφα πρόσωπα. Η

σύζυγός του Μαρία είναι η στυλοκολώνα της επιχείρησης, ενώ η κόρη τους Ειρήνη σπούδασε τυροκομική στα Γιάννενα.

Οι εκκλησίες και τα ξωμονάστια

Είναι τόσα πολλά που χάνεις το μέτρημα, ενδεικτικά της θρησκευτικότητας των κατοίκων. Λένε ότι οι εκκλησίες, τα ξωκλήσια και τα ξωμονάστια είναι 126 σε όλο το νησί, αλλά δεν τα μετρήσαμε όλα. Θαυμάζεις τα υπέροχα βοτσαλωτά στον αυλόγυρο και στο εσωτερικό τους, με φυτικά μοτίβα ή γεωμετρικά σχήματα, φτιαγμένα από άσπρα και μαύρα κοχλάκια, τα βότσαλα της θάλασσας. Δύο ασφαλτοστρωμένοι δρόμοι οδηγούν προς τα δύο ξωμονάστια, τα κοσμήματα του νησιού, αυτά του Άη Γιώργη και του Άη Μάμα.

Στον Άη-Μάμα του βουνού έχω πολλά ταμμένα πρώτα εσάς να χει καλά και ύστερα εμένα.

Το μοναστήρι του Αγίου Μάμαντα, του προσάτη των βοσκών, είναι ένα πραγματικό παρατηρητήριο, μπαλκόνι για βιγλάτορες, αετοφωλιά της πίστης. Στο βάθος σμίγουν τα κύματα του Καρπάθου και του Αιγυπτιακού πελάγους. Η άγρια ομορφιά του τοπίου είναι ασύγκριτη. Χαζεύεις τη θέα των γρανιτένιων πλαγιών που γκρεμίζονται απότομα μέχρι τον γιαλό, εκεί όπου αρμενίζουν οι τρεις βράχοι στα Θυρρά. Η παράδοση λέει πως ήταν εχθρικές φρεγάτες που τις πέτρωσε ο Άγιος, για να σώσει το νησί. Μπαίνει μέσα στον χώρο. Εκτός από τον ναό, τα ξωμονάστια διαθέτουν μεγάλη σάλα για την υποδοχή, μαγειρείο και κουζίνα με τον απαραίτητο εξοπλισμό, καθώς και κελιά για τη διανυκτέρευση των προσκυνητών.

- α. Ο αυτοσχέδιος «κετσές»
- β. Η σιτάκα σερβίρεται σε κουταλάκι
- γ. Ο Βοναπάρτης με την σιτάκα του
- δ. Ο Φιλιππίς επί το έργον

Το υπέροχο βοτσαλωτό στο καθολικό του Άη Μάρα

Άη Γιώργης των Χαδιών. Χρωματική και γεωμετρική αρμονία

Βλέπεις αριθμημένα ανοίγματα στο χώμα κι αναρωτιέσαι για τη χρήση και λειτουργία τους. Είναι η παρανησιά, παράπλευρες εστίες στο έδαφος, στο πίσω μέρος των μαγειρείων, εκεί όπου βάζουν τα ξύλα, ανάλογα με τις προσταγές των μα(γ)έρων, των μαγείρων δηλαδή, για να μην μπαίνουν οι καπνοί στο μαγειρείο. Οι άντρες μαγειρεύουν και σερβίρουν, οι γυναίκες προετοιμάζουν. Οι άντρες στις παρανησιές, οι γυναίκες στην κουζίνα. Όλοι εθελοντές. Οι άντρες επιστρατεύονται, γιατί χρειάζεται μυϊκή δύναμη για να ανακατέψεις και να αναποδογυρίσεις τα μεγάλα καζάνια, να μεταφέρεις τα κούτσουρα, να ανακατέψεις με τις κουτάλες για τις εκατοντάδες μερίδες φαγητού του γλεντιού. Ο άγιος των βοσκών

γιορτάζει στις 2 Σεπτεμβρίου. Το πανηγύρι προς τιμήν του ξεκινά την παραμονή, μετά τον εσπερινό.

Στον Άη Γιώργη τω(ν) Χαδιώ(ν) έχω
και γω να 'ρίσω
εφύτρεψα μια λεμονιά και πα' να την ποτίσω.

Το άλλο κόσμημα του νησιού είναι το γαλανόλευκο μοναστήρι του Άη Γιώργη του Χρυσοκαβαλλάρη, του προστάτη του νησιού, στην περιοχή Χαδιές, σε ένα απομονωμένο μικρό οροπέδιο με παλιές καλλιέργειες και πέτρινα μιτάτα. Χτίστηκε στις αρχές του 20ού αιώνα στη θέση παλαιότερου, του 1690, και η ερημική του τοποθεσία γοητεύει. Τάματα ασημένια στο εσωτερικό, κόκκινες βουκαμβίλιες στο εξωτερικό, όλα λιτά και καλαίσθητα. Τα μικρά κελιά, σαν σπιτάκια έξω από τον ναό, ανήκουν σε οικογένειες που τα ανοίγουν στη γιορτή του αγίου και μένουν εκεί.

Άη μου Γιώργη τις Χαδιές με τα πολλά καντήλια
έβλεπε την αγάπη μου να σου τα κάμω χίλια.

Ο τουρισμός

Χίλιοι περίπου είναι οι μόνιμοι κάτοικοι του νησιού. Ελάχιστοι είναι οι τουρίστες, ειδικά οι ξένοι. Όλοι είναι γνωστοί με το όνομά τους. Ακόμη κι εσύ, μετά από κάποιες μέρες παραμονής στο νησί, θα ανταλλάσσεις εγκάρδιες καλημέρες και καλησπéρες με τους ντόπιους. Εδώ ακούς ελληνικά, όχι αγγλικά, και μάλιστα με τη χαρακτηριστική δωδεκανησιακή ντοπιολαλιά. Ακούγοντας τους ντόπιους δεν ακούς τα σύμφωνα β, γ, δ, είναι σχεδόν ανύπαρκτα. Ο τσιτακισμός, το τσ αντί του κάππα, δικαιολογείται λόγω γειτνίασης με την Κρήτη, ενώ η κατάληξη -ουσι στο γ' πληθυντικό των ρημάτων σου θυμίζει τον «Ερωτόκριτο», το έτσι κι αλλιώς αγαπημένο ποίημα συλλογικής πλέον μνήμης πέρα από τη λογοτεχνική του αξία.

Βράχια που του νερού τα ξαναλέει ο αντιλαλος
Κοπάδια σπίτια που τα πάει Δάφνης γυμνός

Μαϊστραλίζουν οι μανταρινιές της Κάλυμνος
Κι ακούν μισάνοιχτα της Κάσος

Τα όστρακα

Ο. Ελύτης, Τα ετεροθαλή, «Δώδεκα Νήσων
Άγγελος»

Πολλοί είναι οι απόδημοι ομογενείς με τις διευρυμένες πολυεθνικές οικογένειές τους και την αμερικανικοκασιώτικη προφορά που επιστρέφουν στο πατρικό ή μητρικό νησί συνήθως από την Αμερική ή την Αίγυπτο. Πέρα από τους Κασιώτες της διασποράς, ο τουρισμός στο νησί κάνει τα πρώτα του βήματα, βρίσκεται σε φάση αφύπνισης και στηρίζεται κυρίως σε μικρές οικογενειακές ξενοδοχειακές μονάδες. Οι παραδοσιακοί ξενώνες πολλαπλασιάζονται σταδιακά. Η Κάσος συνδέεται αεροπορικά με την Αθήνα μέσω Καρπάθου, καθώς και με τη Ρόδο. Η πτήση Κάσου - Καρπάθου είναι από τις μικρότερες παγκοσμίως, με χρόνο πτήσης 5 λεπτών, με θέση στα ρεκόρ Γκίνες.

Οι Κασιώτες διαθέτουν ένα μοναδικό ταλέντο να σε βάζουν στην παρέα τους και να σε εντάσσουν στον τρόπο ζωής τους. Ο νεοφερμένος δεν αισθάνεται ξένος, αλλά νιώθει ότι ανήκει από παλιά σε αυτή την ενθουσιώδη κοινότητα που πρωτογνώρισε πριν από λίγες ημέρες. Έτσι κι εμείς νιώσαμε οικειότητα με τους ντόπιους. Πάνω από όλα μας σκλάβωσε ο Ηλίας Μαστροπαύλος που μαζί του διασχίσαμε το νησί από άκρη σ' άκρη, η γυναίκα του Λέλα που μας έβαλε στην ομάδα των περιπατητών της Κάσου, η Μαρούκλα που πάνω από το καζάνι της σιτάκας της μας άνοιξε την καρδιά της, ο Μάνος που μας ξενάγησε στον κόσμο των χειροποίητων караβιών του, ο λυράρης Νεκτάριος που σκάρωσε για χάρη μας κασιώτικο γλέντι, ο Σταύρος Μανούσος ο φιλόξενος ξενοδόχος μας και τόσοι άλλοι.

Σαν τον μαθητή του τελευταίου θρανίου, τον αδύναμο αλλά φιλότιμο, που δεν μπορεί να συναγωνιστεί τους μαθητές του πρώτου θρανίου, έτσι και η Κάσος, στην εσχατιά του Αιγαίου, στο πίσω πίσω θρανίο, πώς

να συναγωνιστεί τη Ρόδο και την Κω ή τα άλλα δημοφιλή κοντινά νησιά; Βρήκαμε την Κάσο σε μια μεταβατική περίοδο ενδοσκόπησης, αυτοπροσδιορισμού και αναζήτησης ταυτότητας, ειδικά τώρα που θα συμπληρωθούν 200 χρόνια από το Ολοκαύτωμα. Είδαμε τις προσπάθειες των κατοίκων, ώστε το νησί να δώσει το στίγμα του στον τουριστικό χάρτη. Τι να προβάλλει, πώς να το αναδείξει και πώς να οργανώσει τις υποδομές. Κι όμως η απάντηση ίσως είναι εκεί, μπροστά τους. Η ιδιαίτερη φυσιογνωμία της ηρωικής νήσου, η ξεχωριστή κουζίνα της, η μουσική και τα δρώμενα που πηγάζουν από την παράδοση μπορούν να κάνουν την Κάσο πόλο έλξης για όλους αυτούς που αρνούνται τη μάλιστα του μαζοποιημένου τουρισμού, τα all inclusive βραχιολάκια και το κυνήγι της ξαπλώστρας.

*Αυτά της Κάσου τα βουνά λύπη που την κρατούνε
σε εκείνους άπου φεύγουνε και τ' αποχαιρετούνε.*

«Να σ' εύρω» λένε οι ντόπιοι σαν πρόσκληση για συμμετοχή στο γλέντι και στο πιετό. Και μαζί με αυτή την παραδοσιακή κασιώτικη ευχή ακολουθεί η μόνιμη ερώτηση, αν θα ξανάρθεις.

Ως εκπαιδευτικός της τάξης αγαπώ ιδιαίτερα αυτούς τους μαθητές του τελευταίου θρανίου, που έχουν ψυχή και φιλότιμο κι αναζητούν τη θέση τους. Έτσι ιδιαίτερα αγάπησα την Κάσο.

*Αχ, και νά 'φευγε το πλοίο μοναχό
και να μη φύ(γ)ω!*

Βιβλιογραφία

*Τα λαογραφικά της Κάσου,
Αντώνης Μ. Σοφός, Αθήνα, 1998*

Χρήσιμες πληροφορίες

<https://kasostrails.gr/>

<https://tourism.kasos-heroicisland.gr/>

Πεζοπορική διαδρομή
με ονομασία
«Ελληνικά Γράμματα»

